

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Агоп Гарабедян

на дисертационния труд на Гоар Хнканосян, на тема "Арменските културни огнища в България (1878-1944)", представен за придобиване на образователната и научна степен "доктор" по научно направление 2.2. История и археология от област на висше образование. 2. Хуманитарни науки, специалност: нова и най-нова обща история

Представеният труд, състоящ се от Увод, три глави, Заключение, Библиография и Приложение е с общ обем от 270 страници. В него най-общо се проследяват многократните преселения на арменците в България, формирането на арменската общност, културният и общественият живот в нея и приносът на арменците в развитието на българското общество. В тази връзка дисертантката на основата на съществуващите у нас арменски издания и източници, на анкети и преки наблюдения, задълбочено и безпристрастно изследва състоянието на общността през указания период. В работата си тя акцентира най-вече на създаването, развитието и дейността на онези институции и структури, които целят, от една страна, съхраняването на националната идентичност на изтръгнатите от родината им арменци, а от друга, приобщаването им към българската и световната култура.

Уводът съдържа задължителния компонент, включващ избор на темата, нейната актуалност и значимост; дефиниране на обекта и предмета на изследването; поставените цели и задачи. Докторантката основателно отбелязва, че цялостни изследвания по въпроса няма и представя както някои от трудовете, които имат отношение към него, така и ползваните архивни източници и изворов материал. Те, в преобладаващата си част, са на арменски език и съответно недостъпни за

Българските изследователи. Накрая авторката ни запознава със структурата на своята работа, която по същество е сполучлив модел за описание, анализиране и оценка на възникването, формирането и дейността на арменските образователни, културно-просветни и спортни институции и структури в България.

Първа глава започва с представянето на отделни моменти от историята на арменския народ, история, която датира от древни времена и която винаги е в съзнанието на арменците и с която те доказват своята принадлежност към цивилизованите общества. Едновременно с това се проследяват осъществяваните по една или друга причина през Античността и особено през Средновековието преселения на арменци по българските земи и накратко се представят българо-арменските връзки през вековете. Основателно се отбелязва, че арменците в България знаят за тях и им отделят специално място в своето битие и идентичност и държат те да добият съответната популярност и сред българското общество.

С падането на Балканите под османско господство започва следващият етап от преселванията на арменците, които вече като една от трите институционализирани от османците "миллети" се групират в махали със свои черкви или обредни домове. В тази връзка се проследява арменското присъствие в София, Пловдив, Варна, Русе, Силистра и Шумен. Данните от цитираните от докторантката български статистически годишници показват, че броят на арменците в България нараства особено осезаемо след геноцидните актове от 1894-1896 г. и 1915-1923 г. планирани и осъществени от управляващите в Османска Турция. Приложените в тази връзка таблици съдържат и интересна информация, отнасяща се както за състоянието в самата общност, така и за съотношението арменска общност/държава-приемник.

Във Втора глава, която по-същество е сърцевината на разработката, се проследява възникването и дейността на образователните, културно-просветните институции, на арменоезичната литература и печат като специфични и значими за съществуването на общността структури.

Изтъква се, че при тяхното формиране съществена роля играят особената историческа съдба на арменския народ, ранното християнство и писменост, постоянните миграции и взаимодействието с други етнически култури. Вярата и езикът, съхранили арменците през вековете, запазили родовата памет, са основите върху които, въпреки неимоверните трудности, произтичащи от липсата на средства, се изграждат и поддържат първите образователно-просветни центрове – училищата.

Тръгвайки от училищата, културният и организационният живот на арменската общност се поема и доразвива от последователно възникващите формации с най-широк обхват на дейност. В дисертационния труд детайлно и с вещина се разкрива и проследява как арменците, въпреки всички трудности успяват да създадат организации с най-различна насоченост, които поддържат библиотеки, театрални трупи, художествени състави, спортни групи и др., които сплотяват съмишленици, подпомагат нуждаещи се и най-общо служат на общността и се грижат за духовното, културното и физическото ѝ развитие.

В тази връзка Г. Хнканосян отчетливо очертава формирането на трите главни фундамента на “арменщината” в градовете с арменско население – черквата, училището и клуба. Обособили се около своята черква в отделна махала, след създаването на училището, арменците се заемат с благотворителна и народополезна дейност, създават културно-просветни и спортни организации, издават вестници и книги. Владееето на арменски език достига до такова високо ниво, че измества говоримия турски език от бита. На арменски се превежда чуждестранна художествена литература и тя се чете активно.

Училището, художествената самодейност, спортните състезания, сакрализацията на значими исторически събития, отбелязването с църковни богослужения на важни дати от историческото им минало, обредите и празненствата стават важен елемент от живота на арменците, идентификационен и етноспояващ елемент, връзка с отечеството и с живеещите тук или пръснати по света сънародници. Чрез тези структури

те изграждат свой облик, свой културен и обществен живот, свои норми и посредством тях реализират съществуването си в две различни, но еднакво необходими за тях посоки – запазване на собствената идентичност и интеграция с българското общество.

Трябва да се отбележи, че докторантката не се задоволява само с представяне дейността на въпросните структури. Полага усилия да определи мястото им както в битието на арменците, така и в това на българското общество, да систематизира връзките между тях, да очертае резултатите от дейността им в контекста на изявата им като елемент от общностната идентичност.

Трета глава е отредена на приноса на арменците в културното и социално-икономическото развитие на страната. Тази глава започва с представянето на малко или почти неизвестни за широката общественост факти, свързани с помощта и съдействието, които арменците по един или друг повод оказват на българите в борбата им срещу османския поробител, по време на Руско-турската война от 1877-1878 г. и в последвалите войни за национално обединение. Получили статус на равноправни поданици на Царство България те активно се включват в културния и икономическия живот на страната. Тук дисертантката посочва цяла плеяда арменци, проявили се като талантиви творци или станали основоположници на цели отрасли от българската икономика.

Специфичното за *Заключението* е, че тук не се преповтарят и обобщават направените вече изводи, а се внасят допълнителни щрихи в изследователския процес по посока на систематизиране на авторовите наблюдения. Накрая се синтезират най-важните според нея приноси в изследването. В тази връзка аз бих подчертал, че работата се отличава със следните основни качества:

Първо: изследва общност, която само за няколко десетилетия успява, започвайки почти от нулата, да създаде в новото си отечество структурите и институциите, които запазват и развиват нейната

идентичност и същевременно става христоматиен пример за успешно интегриране в българското общество;

Второ: представлява модел за описание и комплексно изследване на цялостната дейност на образователните и културните структури и институции на една етническа общност;

Трето: вкарва в обръщение и прави достъпен за българската наука и общественост внушителен по количество изворов материал. Издиреното и анализираното от дисертантката е от голямо познавателно значение и за самите арменци.

Наред с указаните достойнства в работата са допуснати и редица грешки, неточности, неясни пасажи и повторения. Ще си позволя да посоча някои от тях, срещащи се в основната Втора глава. Така във втори параграф изведнъж се появява трета точка; С.А.Каязаде веднъж се посочва като консул на Сардиния, а друг път като посланик на Испания, Хоменътмен и Хънчаг се изписват по няколко различни варианта и др. Желателно е арменските имена да се изписват по един и същ начин и според мен както е прието в западноарменският им вариант. С оглед на бъдещата публикация на този значим труд, бих препоръчал нейното редактиране, за да се отстранят всички допуснати неточности и грешки, голяма част от които съм спестил в рецензията.

Независимо от това не мога да скрия задоволството си от представения труд, който разкрива сложните процеси, протичащи при формирането на арменската общност в България. Този проблем е изключено да бъде всеобхватно разгледан и е естествено да бъдат отправени пожелания за продължаване на изследванията и за по-голяма прецизност при събирането и обработката на първична информация. Направените изводи показват, че дисертантката е навлязла в изследваната проблематика и е постигнала съответните резултати. Затова си позволявам, да изкажа мнение, че представената за рецензиране дисертация е завършен самостоятелен научен труд със значителни приноси; темата е дисертабилна и неразработвана у нас. Приносяният

характер на изследването се обуславя преди всичко от отварянето на българската наука към темата, а самите приноси са представени в тезисна форма и в автореферата, който вярно отразява дисертационния труд.

Всичко това ми дава достатъчно основания **да препоръчам на уважаемото Жюри да присъди на Гоар Хнканосян образователната и научна степен “доктор”**.

2 април 2018 г.

подпис:

София

доц. д-р Агоп Гарабедян